

فاطمه سفیدکن، معاون پژوهشی مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی
 پست الکترونیک: sefidkon@rifr-ac.ir

رویکرد ملی برای ایجاد تحول در ارزش اقتصادی گیاهان دارویی ایران

برای برون‌رفت از این وضعیت و ایجاد یک تحول اقتصادی دو رویکرد مهم عبارتند از:

۱- دستیابی به ارقام اصلاح شده بومی و انحصاری گیاهان دارویی ایران و کشت وسیع آنها، که برای رسیدن به این هدف، تولید بذر، نهال و نشاء از این ارقام ضروری است. این گیاهان و فرآورده‌های حاصل از آنها، در صورت فراوری، برندسازی و بازاریابی مناسب، دارای مزیت رقابتی در بازارهای جهانی بوده و قادر به بالابردن سهم ایران از تجارت جهانی هستند. خوشبختانه تحقیقات گسترده مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور در شناسایی ظرفیت فیتوشیمیایی گیاهان دارویی و معطر کشور و کشت و اهلی کردن گیاهان اولویت‌دار و ارزشمند این زمینه را فراهم کرده، به طوری که در حال حاضر، تولید بذر از ۵۰ رقم برتر از ۳۰ گونه گیاه دارویی در دستور کار بخش تحقیقات گیاهان دارویی قرار گرفته است.

۲- استاندارد کردن صنایع تبدیلی و فرایند تولید با هدف تکمیل حلقه‌های پسین زنجیره گیاهان دارویی، توسعه کشت گیاهان دارویی بدون انجام عملیات فراوری و تولید محصولات مختلف، ارزش افزوده بالایی ندارد. محاسبات نشان داده که ۹۵۰ میلیون دلار مواد اولیه گیاهی تولیدی در کشور، در صورت انجام مراحل اولیه فراوری شامل خشک کردن، شست‌وشو، سایزبندی (سورتینگ)، ضدعفونی و بسته‌بندی اولیه، ارزش افزوده این مواد اولیه را به ۱/۷ میلیارد دلار می‌رساند. با فراوری ثانویه و تولید مواد اولیه موردنیاز صنایع مثل اسانس، عصاره و سایر فرآورده‌های قابل‌استفاده در صنایع داروسازی، آرایشی-بهداشتی و غذایی این ارزش افزوده به ۵/۳ میلیارد دلار خواهد رسید.

مشکل فعلی بسیاری از صنایع موجود در کشور، فاصله تا استاندارد این فراوری ثانویه است. برای مثال، اسانس گل محمدی تولیدی در کشور، به دلیل اینکه از مسیر گلاب‌گیری تولید می‌شود و تنها حاوی باقی‌مانده ترکیبات حل‌نشده در گلاب است، دارای کیفیت بالایی نیست و در بازارهای جهانی با کمترین قیمت خریداری می‌شود. بسیاری از عرقیات تولیدی در کشور، دارای حد پایینی از مواد مؤثره هستند و فناوری تولید برخی فرآورده‌های دیگر مثل کانکریت و ابسولوت از گل محمدی اصلاً در صنایع داخلی وجود ندارد. صنعت صحیح و استاندارد اسانس‌گیری نیز، در کشور وجود ندارد.

برای استانداردسازی فرایند تولید برخی محصولات به‌نسبت متداول در کشور از گیاهان دارویی، می‌توان با ایجاد پایلوت‌هایی در سطح نیمه‌صنعتی برای تولید فرآورده‌های استاندارد و تعیین کیفیت و بازاریابندی صادراتی آنها و ترغیب صنایع داخلی برای اصلاح سیستم‌های صنعتی خود و تولید فرآورده‌های باکیفیت و دارای ارزش افزوده مناسب اقدام کرد. این مهم نیز، در دستور کار مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور قرار گرفته است.

توجه ویژه اسناد بالادستی مثل نقشه جامع علمی کشور، برنامه پنج ساله ششم توسعه، قانون افزایش بهره‌وری در خاک و آب و اصلاح الگوی کشت، همچنین سند ملی گیاهان دارویی و طب سنتی، همگی بر اهمیت گیاهان دارویی و پتانسیل اقتصادی آنها است. بررسی همه این اسناد نشان می‌دهد پنج موضوع محوری، به شرح زیر، مورد تأکید قرار گرفته‌اند:

- حفظ تنوع زیستی در رویشگاه‌های طبیعی
- توسعه کشت گیاهان دارویی
- کاهش سطح برداشت از عرصه‌های طبیعی
- افزایش سهم کشور در تجارت جهانی
- فراوری و جلوگیری از صادرات مواد خام گیاهی

براساس گزارش یورومانیاتور (۲۰۱۷)، گیاهان دارویی، یک صنعت نوظهور در بخش کشاورزی با رشد متوسط سالانه ۱۵/۵ درصد است که میزان تجارت جهانی کنونی آن بیش از ۱۵۰ میلیارد دلار بوده و پیش‌بینی می‌شود توسعه تجارت آن تا سال ۲۰۲۵ به بیش از ۴۵۰ میلیارد دلار و تا سال ۲۰۵۰ به بیش از ۵۰۰۰ میلیارد دلار برسد. متأسفانه کشور ما با

ردیف	گیاه	سطح زیر کشت (هکتار)	
		۱۳۹۹	۱۳۹۲
۱	زعفران	۱۲۰۰۰	۸۲۰۰۰
۲	گل محمدی	۲۷۰۰۰	۱۳۷۰۰
۳	سایر گیاهان دارویی	۸۱۰۰۰	۴۸۰۰۰

تولید بیش از ۷۰ درصد گل محمدی و حدود ۹۰ درصد زعفران دنیا سهم ناچیزی از این تجارت جهانی دارد.

نگاهی به وضعیت فعلی گیاهان دارویی در کشور نشان می‌دهد با وجود توجه ویژه به موضوع گیاهان دارویی، تلاش برای توسعه کشت و فراوری و قرار دادن گیاهان دارویی و فرآورده‌های آنها در سبد غذایی مردم، هنوز به نقش واقعی اثرگذاری گیاهان دارویی در اقتصاد کشور نرسیده‌ایم. جدول فوق، توسعه سطح زیر کشت گیاهان دارویی را در کشور در چند سال اخیر نشان می‌دهد.

براساس گزارش معاونت امور باغبانی وزارت جهاد کشاورزی، ارزش دلاری صادرات این اقلام از ۲۰۰ میلیون دلار در سال ۱۳۹۲ به حدود ۴۰۰ میلیون دلار در سال ۱۳۹۸ رسیده است. بنابراین، اگرچه روند رو به رشد در کشت و صادرات گیاهان دارویی وجود داشته است، اما این رشد با جایگاه واقعی گیاهان دارویی و پتانسیل نقش‌آفرینی آنها در اقتصاد، فاصله بسیار دارد.